

Anna SOKOŁOWSKA Dariusz SMOLIŃSKI

**PRAWNY ASPEKT OŚWIETLANIA WYŁĄCZNIE ŚWIATŁEM SZTUCZNYM
POMIESZCZEŃ HANDLOWYCH**

W artykule podejmuje się próbę skonfrontowania wymagań prawnych odnoszących się do oświetlenia pomieszczeń pracy z pragmatyką projektowania i użytkowania takich pomieszczeń. W pierwszej części artykułu przeprowadzono analizę historyczną przepisów dotyczących oświetlenia pomieszczeń pracy. Następnie dokonano sprawdzenia czy przy aktualnym stanie prawnym istnieje możliwość zorganizowania pomieszczeń handlowych w części obiektu pozbawionym oświetlenia naturalnego. W tym celu odniesiono się do pragmatyki stosowania przepisów prawa oraz orzecznictwa sądów administracyjnych rozpatrujących sprawy dotyczące możliwości oświetlenia pomieszczeń pracy wyłącznie oświetleniem sztucznym. Powyższa analiza pozwoliła na jednoznaczne stwierdzenie, że przy aktualnym stanie prawnym nie jest możliwe organizowanie stałych stanowisk pracy w pomieszczeniach handlowych pozbawionych oświetlenia naturalnego. Równocześnie zauważono, że pomimo ograniczeń w zakresie lokalizacji pomieszczeń stałej pracy w przestrzeniach pozbawionych oświetlenia naturalnego - takie pomieszczenia są lokalizowane w przestrzeniach, gdzie oświetlenie jest realizowane wyłącznie poprzez oświetlenie sztuczne. Jednocześnie organy nadzoru nad warunkami pracy, pomimo formalnego odmawiania zgody na odstępstwo w zakresie oświetlenia naturalnego, nie podejmują radykalnych działań mających na celu egzekwowania zakazu użytkowania lokali handlowych, w których praca odbywa się wyłącznie przy oświetleniu sztucznym. Jak się wydaje postawa organów kontroli i nadzoru nad warunkami pracy wynika z faktu, że egzekwowanie przepisów dotyczących wymogu zapewnienia oświetlenia naturalnego byłoby sprzeczne z ogólnie pojętym interesem społeczno – gospodarczym. Istniejący stan prawny nakazujący bezwzględne zapewnienie oświetlenia naturalnego w pomieszczeniach handlowych należy ocenić jako archaiczny, nie uwzględniający postępu technicznego i zmian w obszarze kształtowania przestrzeni handlowych. W związku z powyższym w artykule wskazano propozycje zmian legislacyjnych jakie powinny nastąpić w celu dostosowania przepisów prawa do aktualnych trendów architektonicznych w zakresie projektowania przestrzeni handlowych, przy równoczesnym zapewnieniu bezpiecznych i higienicznych warunków pracy zatrudnionych w nich pracowników.

Słowa kluczowe: higiena pracy, ekonomia, architektura, oświetlenie, pomieszczenia pracy, prawo pracy.

1. Wstęp

W krajobraz polskich miast już na trwałe wpisały się duże obiekty handlowo – usługowe nazywane galeriami handlowymi. Spacerując po nich nie trudno zauważyć, że większość znajdujących się tam pomieszczeń sklepowych posiada przede wszystkim oświetlenie sztuczne. Pomieszczenia te niczym głębokie jaskinie pozbawione są jakichkolwiek otworów okiennych zapewniających bezpośredni dopływ światła słonecznego. Osoby znajdujące się wewnątrz boksu sklepowego dostęp do światła słonecznego mają jedynie poprzez pośrednie oświetlenie od strony pasażu. Oświetlenie to jednak nie ma większego waloru użytkowego. Jest zbyt słabe, aby mogło spełniać swoje funkcje. Z tego powodu niezależnie od pory roku i dnia, nawet w najbardziej słoneczne dni, pomieszczenia te muszą posiadać włączone oświetlenie sztuczne.

Kwestia oświetlenia pomieszczeń handlowych budzi szereg problemów i wątpliwości natury prawnej. Zgodnie z § 57 rozporządzenia w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie [Minister Infrastruktury 2002] pomieszczenie przeznaczone na pobyt ludzi powinno mieć zapewnione oświetlenieienne, dostosowane do jego przeznaczenia, kształtu i wielkości, z uwzględnieniem warunków określonych w ogólnych przepisach bezpieczeństwa i higieny pracy. Tym samym pomieszczenie, w którym pracownik pozostaje dłużej niż 4 godziny dziennie musi posiadać oświetlenie naturalne, a stosunek powierzchni okien do powierzchni podłogi powinien wynosić co najmniej 1:8. Znacząca większość pomieszczeń sklepowych w galeriach handlowych nie spełnia powyższych wymagań. Brak zapewnienia odpowiedniej proporcji okien do podłogi wynika z dwóch zasadniczych czynników. Pierwszym jest czynnik architektoniczny [Grzonkowski 1999]. Już w latach 20 XX wieku pojawił się problem oświetlenia światłem naturalnym z uwagi na stale powiększającą się głębokość pomieszczeń. W 1958 roku ostatecznie stwierdzono, że „W związku z powiększającym się rzutem domów towarowych, ze względu na głębokość pomieszczeń naturalne oświetlenie staje się niewystarczające, aczkolwiek cała elewacja wykonana jest ze szkła” [Weiss 2010]. W drugiej połowie XX wieku odstąpiono od dążenia za wszelką cenę do oświetlenia powierzchni handlowych światłem naturalnym. Równocześnie szybko rozwijające się technologie związane z elektrycznym oświetleniem sztucznym umożliwiły stosowanie jego jako głównego źródła światła. Drugim czynnikiem ograniczającym znaczenie światła słonecznego w oświetleniu pomieszczeń handlowych stały się zmiany w sposobie ekspozycji i sprzedaży towarów. Światło zaczęto używać jako środek

stymulowania sprzedaży. Światło naturalne w wielu przypadkach stało się czynnikiem niepożądanym, niekorzystnie wpływającym na eksponowany towar.

2. Tło historyczne regulacji prawnej

Aktualnie obowiązujące przepisy z zakresu obowiązku stosowania oświetlenia naturalnego w pomieszczeniach pracy mają swoje źródło w rozporządzeniu z 1961 roku. Wcześniej obowiązujące przepisy nie regulowały tego problemu zbyt szczegółowo. Rozporządzenie z 6 listopada 1946 roku o ogólnych przepisach dotyczących bezpieczeństwa i higieny pracy [Minister Pracy i Opieki Społecznej i inni 1946] co do zasady stawiało wymóg istnienia okien w pomieszczeniach pracy (§ 21 rozporządzenia). Dopuszczało jednak wyjątki od tej zasady, gdy rodzaj produkcji wymaga pracy w ciemni, przy oświetleniu sztucznym:

„§ 22. Wolno odstąpić od przepisów paragrafu poprzedniego, jeżeli rodzaj produkcji wymaga wykonania robót w ciemni, przy oświetleniu sztucznym itp. Należy jednak i wówczas zachować przepisy § 38”.

Znamiennym jest zwarcie w przepisie sformułowania „*itp.*” co wskazuje w sposób jednoznaczny, że lista określona w rozporządzeniu jest listą otwartą i może dotyczyć także innych sytuacji nie wymienionych w rozporządzeniu. Przepis nie nakładał ograniczeń administracyjnych w stosowaniu oświetlenia wyłącznie sztucznego. Wymagano wyłącznie spełnienia technicznych przesłanek określonych w § 38, tj. zapewnienia odpowiedniej wentylacji w pomieszczeniu.

Do lat 60 XX wieku przepisy nie nakładały nadmiernych ograniczeń w zakresie możliwości stosowania wyłącznie oświetlenia sztucznego. Możliwe, że było to związane z faktem, że w tamtych czasach elektryfikacja kraju nie była jeszcze zakończona, a projektanci i kierownictwo zakładów nie kwestionowało prymatu oświetlenia naturalnego nad sztucznym. Zresztą ówczesne źródła światła nie były w stanie skutecznie konkurować z oświetleniem naturalnym.

Zmiana nastąpiła wraz z uchwaleniem pierwszego po wojnie nowego prawa budowlanego. Prawo budowlane wprowadziło regulacje w zakresie warunków technicznych jakim powinny odpowiadać obiekty budowlane [Przewodniczący Komitetu Bud., Urban. i Archit. 1961]. W przepisach tych znalazła się nowa regulacja dotycząca możliwości stosowania wyłącznie oświetlenia światłem sztucznym:

„§ 96. Oświetlenie wyłącznie światłem sztucznym jest dopuszczalne tylko dla pomieszczeń przeznaczonych na czasowy pobyt ludzi, jak:

- 1) pomieszczenia zagłębione w terenie ze względów technologicznych, gdzie oświetlenie światłem dziennym jest niewskazane lub niemożliwe,*
- 2) pomieszczenia, których potrzeby użytkowe wykluczają stosowanie światła dziennego, jak ciemnie fotograficzne, zaciemniane sale zbiorowego użytku itp.,*
- 3) zwentylowane pomieszczenia z szafą kuchenną w mieszkaniach jedno i dwuosobowych."*

W pomieszczeniach pracy wyłącznie oświetlenie sztuczne można było zastosować w dwóch sytuacjach: pierwszym, gdy pomieszczenia te znajdowały się poniżej poziomu terenu, drugim gdy potrzeby użytkowe wykluczają stosowanie światła dziennego. Możliwość uzyskania odstępstwa uzależniona została dodatkowo od uzyskania zgody z Głównego Inspektoratu Ochrony Pracy, Głównego Inspektora Sanitarnego oraz Komendy Głównej Straży Pożarnej. Po raz pierwszy w przepisach prawa pojawiło się administracyjne ograniczenie stosowania wyłącznie oświetlenia sztucznego. Organy decydowały o możliwości zastosowania wyłącznie oświetlenia sztucznego w pomieszczeniach stałej pracy kierując się kryteriami zgodnymi z właściwością poszczególnych urzędów. Inspekcja pracy i inspekcja sanitarna opiniując możliwość odstępstwa brała pod uwagę możliwość wykonywania pracy przy zastosowaniu wyłącznie oświetlenia sztucznego w aspekcie bezpieczeństwa i higieny pracy. Straż pożarna jako kryterium przyjmowała możliwość zapewnienia bezpiecznej ewakuacji oraz możliwość oddymienia pomieszczeń w razie pożaru.

Kolejna zmiana nastąpiła w 1966 z wejściem nowego rozporządzenia w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać obiekty budowlane budownictwa powszechnego, gdyż od tego momentu warunki techniczne dla obiektów budowlanych wydawane były w drodze zarządzeń poszczególnych ministrów. W przedmiotowym zakresie zostało wydane zarządzenie w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać obiekty budowlane budownictwa przemysłowego [Minister Bud. i Przem. Mat. Bud. 1966]. Warunki techniczne w sposób szczegółowy opisały zasady oświetlenia pomieszczeń pracy światłem naturalnym i sztucznym. W zakresie oświetlenia naturalnego wskazano, że odległość stałych miejsc pracy od okna nie powinna przekraczać 2 – krotnej wysokości okna. Wskazano, że jeśli odległość ta jest większa, a brak jest naświetli górnych, to należy przyjąć, że stanowisko to jest wyłącznie oświetlone światłem sztucznym (§ 96 ust. 4 zarządzenia). Wskazano także zasady stosowania oświetlenia pośredniego. Taki rodzaj oświetlenia dopuszczono pod warunkiem, że powierzchnia okien do posadzki nie będzie mniejsza niż 1:4 (§ 96 ust. 6 zarządzenia). W przypadku, gdy proporcja okien do posadzki jest mniejsza przyjmowano, że pomieszczenie oświetlone jest wyłącznie światłem sztucznym.

Zarządzenie także w sposób precyzyjny wskazywało pod jakim warunkiem można stosować wyłącznie oświetlenie sztuczne w pomieszczeniach pracy i tak:

„§ 99.1. Oświetlenie wyłącznie światłem sztucznym pomieszczeń do pracy, przeznaczonych na stały pobyt ludzi, jest dopuszczalne w przypadkach uzasadnionych względami technologicznymi oraz gdy oświetlenie światłem dziennym jest nie wskazane lub niemożliwe.

2. Pomieszczenia, oświetlone wyłącznie światłem sztucznym, mogą być zaliczone wyłącznie do III, IV i V kategorii niebezpieczeństwa pożarowego pomieszczeń, jeżeli znajdują się w budynkach budownictwa powszechnego oraz powinny odpowiadać co najmniej następującym wymaganiom:

1) powinny posiadać urządzenia zabezpieczające przez cały okres przebywania ludzi w pomieszczeniu:

a) utrzymanie mikroklimatu wnętrza w granicach określonych normami temperatur, wilgotności i ruchu powietrza,

b) utrzymanie w każdym przypadku stopnia zanieczyszczenia powietrza substancjami szkodliwymi dla zdrowia i pyłami poniżej granic dopuszczalnych stężeń substancji szkodliwych w powietrzu strefy roboczej lub strefy przebywania ludzi,

c) utrzymanie sztucznego oświetlenia pomieszczeń w zależności od ich przeznaczenia, na poziomie określonym w normach oświetlenia sztucznego pomieszczeń;

2) powinny być wyposażone:

a) w automatyczne urządzenia sygnalizacyjno-alarmowe na wypadek awarii wewnętrznej instalacji wentylacyjnych i klimatyzacyjnych,

b) w stałe światła bezpieczeństwa oraz w światła ewakuacyjne, zasilane ze źródła niezależnego od źródeł prądu oświetlenia normalnego i zapalane samoczynnie z chwilą zaniku napięcia tego prądu, w celu oświetlenia pomieszczeń użytkowych, dróg ewakuacyjnych, występów i przeszkód,

c) do elementów budowlanych, instalacyjnych oraz izolacji nie mogą być zastosowane materiały palne, a do wyposażenia stałego – materiały wytwarzające w czasie pożaru gazy lub pary działające toksycznie.

3. Oświetlenie wyłącznie światłem sztucznym pomieszczeń przeznaczonych na czasowy pobyt ludzi dopuszczalne jest w przypadkach:

1) pomieszczeń zagłębionych w terenie ze względów technologicznych, gdzie oświetlenie światłem dziennym jest nie wskazane lub niemożliwe,

2) pomieszczeń, których potrzeby użytkowe wykluczają stosowanie światła dziennego, jak ciemnie fotograficzne, zaciemniane sale zbiorowego użytku itp.,

3) zwentylowanych pomieszczeń z szafą lub wnęką kuchenną w mieszkaniach jedno i dwuosobowych.

4. Przepis ust. 2 stosuje się odpowiednio do pomieszczeń, o których mowa w ust. 3 pkt 1 i 2.

5. Naczelny organ państwowego nadzoru budowlanego może na wniosek właściwego ministra (kierownika urzędu centralnego) lub zarządu właściwego centralnego związku spółdzielczego, złożony po uzgodnieniu z Głównym Inspektorem Ochrony Pracy, z Głównym Państwowym Inspektorem Sanitarnym oraz z Komendą Główną Straży Pożarnych, wyrazić zgodę na oświetlenie wyłącznie światłem sztucznym innych pomieszczeń przeznaczonych na pobyt ludzi, nie wymienionych w ust. 1 i 3.”

Należy zauważyć, że głównym ograniczeniem technicznym jest tu kwestia bezpieczeństwa pożarowego. Kryteria wskazane w § 99 ust. 2 zarządzenia odnoszą się wyłącznie do wymagań przeciwpożarowych i ewakuacji ludzi. Brak jest kryteriów związanych z bezpieczeństwem i higieną pracy. Tym samym jeśli kryteria bezpieczeństwa pożarowego zostały spełnione stanowiska pracy mogły być lokalizowane w pomieszczeniach oświetlonych wyłącznie światłem sztucznym o ile przemawiały za tym względy technologiczne (oświetlenie naturalne nie wskazane lub niemożliwe). Decyzja w tym zakresie należała wyłącznie do projektantów i nie była uzależniona od opinii urzędów państwowych. Opinia inspekcji pracy, inspekcji sanitarnej i straży pożarnej była wymagana wyłącznie w sytuacji gdy odstępstwo nie było determinowane względami technologicznymi (§ 99 ust. 5 zarządzenia). Organy te nie były związane szczególnymi ograniczeniami w zakresie udzielania odstępstwa. O ile zachowane były wymagania przeciwpożarowe oraz higieniczne (odpowiednie natężenie oświetlenia sztucznego) odstępstwo takie było udzielane. Tym samym brak było przeszkód uzyskiwania odstępstwa na stosowanie wyłącznie oświetlenia sztucznego w obiektach handlowych. Należy zaznaczyć, że właśnie w latach 60 XX wieku w Polsce pojawiły się pierwsze domy towarowe, w których jako podstawowe źródło światła w przestrzeniach handlowych stosowano światło sztuczne.

Zarządzenia obowiązywały do końca lat 70 XX wieku kiedy to nastąpiła kolejna zmiana przepisów prawa budowlanego. Od 1980 roku obowiązywało nowe rozporządzenie określające warunki techniczne stawiane obiektom budowlanym [Minister Adm., Gosp. Ter. i Ochr. Środow. 1980]. Rozporządzenie to w § 120 dopuszczało stosowanie wyłącznie oświetlenia sztucznego pod warunkiem:

„§ 120.1. Dopuszcza się oświetlenie wyłącznie sztuczne w pomieszczeniach przeznaczonych na pobyt ludzi:

1) jeżeli oświetlenie naturalne jest wykluczone lub nie wskazane ze względów technologicznych,

2) jeżeli zastosowanie tego oświetlenia jest uzasadnione względami użytkowymi – po uzyskaniu zgody właściwego państwowego wojewódzkiego inspektora sanitarnego, wydanej w porozumieniu z inspektorem pracy zarządu głównego branżowego związku zawodowego,

3) w budynkach mieszkalnych – w zwentylowanych wnękach kuchennych, nie mających bezpośredniego światła naturalnego.

2. Pomieszczenia przeznaczone na pobyt ludzi, w których zastosowano wyłącznie oświetlenie sztuczne, powinny być wyposażone w urządzenia zapewniające:

1) oświetlenie o natężeniu wyższym niż przewidziane dla analogicznych pomieszczeń oświetlonych światłem naturalnym oraz wymagane oświetlenie zapasowe,

2) utrzymanie odpowiedniego mikroklimatu z zachowaniem wymaganej czystości powietrza.”

Nastąpiła tu istotna zmiana w stosunku do poprzedniego stanu prawnego z uwagi na obniżeniu kryterium ubiegania się o odstępstwo. Odstąpiono od wymogu uzasadnienia względami technologicznymi wskazując na prymat walorów użytkowych. Ta zmiana praktycznie zniosła ograniczenie w stosowaniu wyłącznie oświetlenia sztucznego pod warunkiem, że oświetlenie sztuczne będzie zapewniało nie gorsze parametry natężenia oświetlenia niż oświetlenie słoneczne. Odstąpiono także od wymogu uzyskiwania zgody na odstępstwo ze strony straży pożarnej wprowadzając jedynie obowiązek zapewnienia oświetlenia zapasowego. Oddzielnymi przepisami wprowadzono także obowiązek stosowania urządzeń zapewniających oddymianie pomieszczeń w razie pożaru. Pozostawiono natomiast obowiązek uzyskania odstępstwa ze strony inspekcji sanitarnej w uzgodnieniu z inspekcją pracy. Przepis nadal nie określał kryteriów higieniczno sanitarnych jakimi powinny kierować się organy opiniując odstępstwo. Z tego powodu, dla organów opiniujących odstępstwo, głównym kryterium pozostawały zapisy § 22 rozporządzenia z 6 listopada 1946 roku o ogólnych przepisach dotyczących bezpieczeństwa i higieny pracy, tj. względy technologiczne. Tym samym pomimo, że przepis prawa budowlanego nie odwoływał się już do względów technologicznych nadal uzyskanie odstępstwa było głównie uzależnione od tego czy rodzaj produkcji wymaga pracy w ciemni, przy oświetleniu sztucznym. Jednakże, z powodu że powyższe rozporządzenie dopuszczało także inne sytuacje zastosowania wyłącznie oświetlenia sztucznego, to inwestorzy nie mieli większej trudności z uzyskaniem odstępstwa dla pomieszczeń nie związanych z produkcją, w tym pomieszczeń handlowych i usługowych.

Ostatnia istotna zmiana w zasadach udzielania odstępstw nastąpiła w latach 90 XX wieku¹ wraz z wejściem tzw. „nowego prawa budowlanego” [Sejm 1994; Minister Gosp. Przestrz. i Bud. 1995; Minister Infrastruktury 2002] oraz nowych

^{1/} Także w późniejszym czasie wprowadzano zmiany legislacyjne w zakresie prawa budowlanego oraz przepisów bhp jednakże miało one w obszarze oświetlenia nie miały one istotnego znaczenia.

ogólnych przepisów bhp [Minister Pracy i Polityki Socjalnej 1997]. W praktycznie niezmiennionej treści przepisy dotyczące oświetlenia obowiązują do chwili obecnej. Rozporządzenie w sprawie warunków technicznych wskazuje, że:

„§ 58.1. Dopuszcza się oświetlenie pomieszczenia przeznaczonego na pobyt ludzi wyłącznie światłem sztucznym, jeżeli:

1) oświetlenie dzienne nie jest konieczne lub nie jest wskazane ze względów technologicznych,

2) jest uzasadnione celowością funkcjonalną zlokalizowania tego pomieszczenia w obiekcie podziemnym lub w części budynku pozbawionej oświetlenia dziennego.

2. W przypadku gdy pomieszczenie, o którym mowa w ust. 1, jest pomieszczeniem stałej pracy w rozumieniu ogólnych przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy, dla zastosowania wyłącznie oświetlenia światłem sztucznym, w tym elektrycznym, jest wymagane uzyskanie zgody właściwego państwowego wojewódzkiego inspektora sanitarnego, wydanej w porozumieniu z właściwym okręgowym inspektorem pracy.”

Natomiast rozporządzenie w sprawie ogólnych warunków bhp wskazuje, że:

„§ 25. W pomieszczeniach stałej pracy należy zapewnić oświetlenie dzienne, chyba że jest to niemożliwe lub niewskazane ze względu na technologie produkcji, a na stosowanie oświetlenia wyłącznie elektrycznego pracodawca uzyskał zgodę właściwego państwowego wojewódzkiego inspektora sanitarnego wydaną w porozumieniu z okręgowym inspektorem pracy.”

3. Prawne możliwości stosowania wyłącznie oświetlenia sztucznego

Stosowanie jako podstawowego źródła światła oświetlenia sztucznego nie stanowi problemu technicznego. Pozostaje jednak kwestia prawna w zakresie dopuszczalności stosowania wyłącznie oświetlenia sztucznego w pomieszczeniach handlowych. Jak się wydaje legislator przewidział możliwość wyjścia z danej sytuacji, gdyż w § 58 ust. 1 rozporządzenia w sprawie warunków technicznych wskazał, że dopuszcza się oświetlenie pomieszczenia przeznaczonego na pobyt ludzi wyłącznie światłem sztucznym, jeżeli jest to uzasadnione celowością funkcjonalną zlokalizowania tego pomieszczenia w obiekcie podziemnym lub w części budynku pozbawionej oświetlenia dziennego lub oświetlenie dzienne nie jest konieczne lub nie jest uzasadnione ze względów technologicznych. Wskazanie istnienia wszystkich czterech przesłanek uzasadniających stosowanie wyłącznie oświetlenia sztucznego w pomieszczeniach sklepowych i usługowych galerii handlowej nie nastrocza większych trudności. Po pierwsze stosowanie wyłącznie

oświetlenia sztucznego posiada uzasadnienie technologiczne, gdyż aktualna „technologia” ekspozycji towarów wymaga eliminacji oświetlenia naturalnego. Oświetlenie musi zapewnić aby eksponowane towary były łatwo postrzegane i rozpoznawane. Np. oświetlenie w supermarkecie zgodnie z przyjętą „technologią” sprzedaży musi składać się głównie z oświetlenia ogólnego o wysokim poziomie natężenia oświetlenia, dużej równomierności i chłodnej barwie światła. Ważne jest także oświetlenie akcentujące, które podkreśla wybrane produkty, indywidualizuje je; ma na celu skierowanie wzroku klientów na konkretny produkt, wyróżniając jego indywidualne cechy: kształt, kolor, strukturę. Z oczywistych przyczyn oświetlenie naturalne jako oświetlenie ogólne jest przeciwwskazane z uwagi na zmienną intensywność i kierunek. Przesłanka wymogu „technologicznego” jest dodatkowo wzmacniana koniecznością ochrony produktów przed nagrzewaniem od promieni słonecznych i ochroną przed promieniowaniem UV. Należy pamiętać, że większość produktów jest wrażliwa na promieniowanie cieplne i UV. Dotyczy to nie tylko produktów spożywczych, takich jak mięso i wędliny, ale także szeregu wyrobów przemysłowych, takich jak skóra i tkaniny naturalne - powodując ich płowienie i deformację [Andrzejczak, et al. 2010; Oziemblewski 2005; Niezgoda 2014; Antosiewicz i Rzepiński 2005]. Istnieje także logiczne uzasadnienie dla braku przesłanki konieczności oświetlenia naturalnego. Oświetlenie naturalne było niezbędne, gdy źródła światła sztucznego nie dawały możliwości odpowiedniego oświetlenia płaszczyzn roboczych. Od lat 80 XX wieku źródła światła elektrycznego są na tyle efektywne i niezawodne, że korzystanie z oświetlenia naturalnego już nie jest konieczne.

Zastosowanie odstępstwa od § 57 omawianego rozporządzenia w sytuacji, gdy pomieszczenie jest pomieszczeniem stałej pracy² wymaga uzyskania zgody właściwego państwowego wojewódzkiego inspektora sanitarnego, wydanej w porozumieniu z właściwym okręgowym inspektorem pracy. Z uwagi na spełnienie wszystkich przesłanek określonych w par. 58 ust. 1 rozporządzenia, wydaje się, że uzyskanie powyższej zgody nie powinno nastręczać inwestorom większej trudności. Jednakże w rzeczywistości uzyskanie takiego odstępstwa jest niemożliwe. Przyczynę tego stanu wyjaśnia Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie w wyroku z dnia 9 marca 2011 r. (II SA/Wa 1567/10, 2011) stwierdzając, że: „Przepisy dotyczące bezpieczeństwa i higieny pracy zawarte są przede wszystkim w ustawie z dnia 26 czerwca 1974 r. - Kodeks pracy (Dz. U. z 1998 r. Nr 21, poz. 9, 4 z późn. zm.) w Dziale dziesiątym - Bezpieczeństwo i Higiena Pracy. Na podstawie art. 237.15 § 1 k.p. zostało wydane rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 26 września 1997 r. w sprawie ogólnych

²/ Pomieszczenie stałej pracy: pomieszczenie pracy, w którym łączny czas przebywania tego samego pracownika w ciągu jednej doby przekracza 4 godziny.

przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy (Dz. U. z 2003 r. Nr 169, poz. 1650, z późn. zm.), które określa w rozdziale 2 wymagania związane z oświetleniem pomieszczeń, w których znajdują się stanowiska pracy. Zasadą jest, że pracodawca ma obowiązek zapewnienia pracownikom w pomieszczeniach stałej pracy światła dziennego. Zgodnie z § 2 pkt 4 powołanego rozporządzenia, przez pomieszczenie stałej pracy rozumie się pomieszczenie pracy, w którym łączny czas przebywania tego samego pracownika w ciągu jednej doby przekracza 4 godziny. Natomiast § 25 rozporządzenia stanowi, iż w pomieszczeniach stałej pracy należy zapewnić oświetlenieienne, chyba że jest to niemożliwe lub niewskazane ze względu na technologię produkcji, a na stosowanie oświetlenia wyłącznie elektrycznego pracodawca uzyskał zgodę właściwego państwowego wojewódzkiego inspektora sanitarnego wydaną w porozumieniu z okręgowym inspektorem pracy. Z przytoczonego przepisu jednoznacznie wynika, że zastosowanie w zakładzie pracy wyłącznie oświetlenia elektrycznego jest dopuszczalne, jeżeli łącznie zachodzą dwa warunki:

- 1. zapewnienie światła dziennego jest niemożliwe lub niewskazane,*
- 2. przyczyna dowolnej przeszkody określonej powyżej związana jest z technologią produkcji.*

Przepis par. 25 wymienionego rozporządzenia ma zatem zastosowanie do zakładów produkcyjnych, a nie pomieszczeń, w których - jak w niniejszej sprawie - będzie prowadzona działalność polegająca na świadczeniu usług (...). W przedmiotowej sprawie organy obu instancji dokonały prawidłowej interpretacji wskazanego przepisu, zgodnej z powołanym w uzasadnieniu zaskarżonego postanowienia wyrokiem Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 29 kwietnia 2009 r., sygn. akt I OSK 814/08, w którym dokonując wykładni przepisu wyrażono stanowisko, iż względy technologii produkcji ograniczają zakres podmiotowy zastosowania § 25, co oznacza, że nie może on znajdować zastosowania względem pracodawców prowadzących działalność inną niż produkcyjną".

Powyższy wyrok jednoznacznie wskazuje, że okręgowy inspektor pracy nie może pozytywnie uzgodnić odstępstwa na stosowanie wyłącznie oświetlenia sztucznego w pomieszczeniu handlowym lub usługowym a tym samym wojewódzki inspektor sanitarny nie może wydać decyzji zezwalającej na stosowanie wyłącznie oświetlenia sztucznego³.

Wyrok zamyka także dyskusję nad interpretacją przepisu. Do 2011 roku istniała niejednolita polityka w zakresie wydawania opinii w powyższym zakresie. Państwowa Inspekcja Pracy w wielu przypadkach wydawała pozytywne opinie na stosowanie wyłącznie oświetlenia sztucznego w obiektach handlowo – usługowych. Kwestia ta została podniesiona w procesie jaki toczył się przed

³/ O ile pomieszczenie to nie znajduje się poniżej poziomu gruntu.

Najwyższym Sądem Administracyjnym w sprawie I OSK 2461/11. Skarżący wskazywał, że w zależności od właściwości miejscowej okręgowego inspektora pracy zapadają odmienne rozstrzygnięcia w podobnych sprawach. W związku z wyrokiem w sprawie II SA/Wa 1567/10 polityka Państwowej Inspekcji Pracy stała się jednolita. Od tego czasu okręgowi inspektorzy pracy zostali zobowiązani odmawiać wydania wyrażenia opinii na odstępstwo o ile sprawa nie dotyczy zakładu produkcyjnego. Oznacza to, że wojewódzki inspektor sanitarny nie może wydać decyzji na odstępstwo na stosowanie wyłącznie oświetlenia sztucznego, z uwagi na brak porozumienia w tym zakresie z okręgowym inspektorem pracy. Stan ten jest konsekwencją przepisów kodeksu postępowania administracyjnego, które to wskazują, że do wydania pozytywnej decyzji konieczne jest postanowienie okręgowego inspektora pracy wyrażające pozytywną opinię w zakresie możliwości stosowania wyłącznie oświetlenia sztucznego. Kwestia ta znalazła także swój wyraz w informacji o działalności sądów administracyjnych w 2012 roku [Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego 2013] kończąc analizę prawną w powyższym zakresie.

Teoretycznie w przypadku braku możliwości skorzystania z trybu opartego na § 58 rozporządzenia w sprawie warunków technicznych istnieje jeszcze możliwość skorzystania z trybu opartego na art. 9 prawa budowlanego, który daje możliwość uzyskania odstępstwa od przepisów techniczno-budowlanych.⁴ Trybu tego skutecznie nie można jednak zastosować z uwagi na ust. 3 pkt 5 powyższego artykułu prawa budowlanego, który wskazuje na konieczność uzyskania pozytywnej opinii zainteresowanych organów. W danym przypadku nadal zainteresowanymi organami pozostają inspekcja sanitarna i inspekcja pracy. Można domniemywać, że i w danej sytuacji Państwowa Inspekcja Pracy zajmie identyczne stanowisko jak we wcześniej opisywanym przypadku. Tym samym wątpliwym jest aby organ wydający zgodę na odstępstwo w trybie art. 9 prawa budowlanego jej udzielił przy braku wyraźnej pozytywnej opinii ze strony Państwowej Inspekcji Pracy. Powstaje także dodatkowe pytanie, czy ewentualne uzyskanie odstępstwa w trybie art. 9 prawa budowlanego automatycznie powoduje, że użytkownik będący pracodawcą w rozumieniu przepisów prawa pracy uzyskuje prawo do zatrudniania pracowników ponad 4 godziny dziennie. Możliwe, że orzecznictwo sądów administracyjnych utożsamiałoby oba odstępstwa, podobnie jak miało to miejsce w przypadku odstępstwa w zakresie położenia pomieszczeń pracy poniżej poziomu gruntu, gdzie uzyskanie odstępstwa w tym zakresie automatycznie oznacza

^{4/} Brak jest jednak ogólnodostępnych danych umożliwiających ustalenie czy w trybie określonym w art. 9 prawa budowlanego były wydawane zgodny na odstępstwo w zakresie oświetlenia pomieszczeń galerii handlowych. Autorowi artykułu nie jest wiadomo o żadnym takim przypadku. O ile któryś z czytelników miałby informację o takim przypadku proszony jest o przekazanie tej informacji na adres dariusz.smolinski@wp.pl.

uzyskanie odstępstwa na stosowanie wyłącznie oświetlenia sztucznego [Herko 2012].

Aktualnie obowiązująca wykładnia prawna sprawia, że z formalnego punktu widzenia pomieszczenia handlowe mogą być lokalizowane wyłącznie w pomieszczeniach posiadających oświetlenie naturalne. Żaden nowobudowany obiekt handlowy nie może uzyskać zgody na stosowanie wyłącznie oświetlenia sztucznego w pomieszczeniach stałej pracy. Wyrok sądu i pragmatyka Państwowej Inspekcji Pracy nie zmieniła jednak sposobu projektowania i budowy obiektów handlowych. W tych okolicznościach jedynym rozwiązaniem jakie pozostało inwestorom jest szukanie sposobów obejścia ograniczenia prawnego. W dokumentacjach projektowych pojawiły się zapisy o treści: *„Lokal sklepowy nr ... oświetlony światłem mieszanym. Doświetlenie światłem naturalnym realizowane jest poprzez witrynę doświetlaną przez świetliki z pasażu. Witryna o powierzchni ... oświetla strefę stałej pracy – stanowisko kasowe. Pozostała część lokalu oświetlona jest wyłącznie światłem sztucznym. Ilość i barwa światła spełnia wymogi normowe...”* lub też *„Czas przebywania w pomieszczeniach obiektu nie przekracza 4 godzin dziennie”*. W pierwszym przypadku zapis ten ma wskazywać, że pomieszczenie posiada dostęp do oświetlenia naturalnego, a tym samym nie jest pomieszczeniem posiadającym wyłącznie oświetlenie sztuczne. Wbrew deklaracji zamieszczonej w opisie technicznym dokumentacji projektowej pomieszczenie takie nie może jednak być klasyfikowane jako pomieszczenie posiadające oświetlenie naturalne spełniające wymagania rozporządzenia [Smoliński, 2012]. Zgodnie z prawem pomieszczenie jest oświetlone światłem naturalnym jedynie, gdy stosunek powierzchni okien do posadzki pomieszczenia wynosi przynajmniej 1:8. We wszystkich pozostałych przypadkach pomieszczenie oświetlone jest wyłącznie oświetleniem sztucznym, gdyż nawet w przypadku optymalnych warunków pogodowych światło naturalne padające do pomieszczenia nie pozwoli na spełnienie wymagań w zakresie natężenia oświetlenia na stanowisku pracy. Oddzielną kwestią są alternatywne sposoby oświetlania pomieszczeń światłem naturalnym, np. najbardziej rozpowszechnione rury świetlne. Rozwiązania te przynoszą jednak światło przetworzone, nie zapewniające wzrokowego kontaktu z otoczeniem - co dla higieny pracy ma istotne znaczenie. Tym samym wszelkiego tego rodzaju naświetla są rozwiązaniami bardziej wynikającymi z przesłanek ekonomicznych (wynikających z chęci oszczędności energii elektrycznej) niż z próby zapewnienia komfortu związanego z dostępem światła naturalnego. W drugi przypadku zapis stosowany w dokumentacji projektowej z góry zakłada, że pomieszczenie sklepowe nie będzie pomieszczeniem stałej pracy. Z prawnego punktu widzenia jest to dopuszczalna sytuacja, gdyż pomieszczenia w których pracownik będzie przebywał do 4 godzin nie wymagają oświetlenia światłem naturalnym. Dzierżawcy i użytkownicy pomieszczeń sklepowych zazwyczaj nie są

świadomości istnienia ograniczenia związanego z czasem przebywania w pomieszczeniach. Z tego powodu w końcowym efekcie, wbrew zapisom w dokumentacji projektowej, pracownicy przebywają w pomieszczeniach powyżej 4 godzin dziennie [Smoliński, 2014].

Z uwagi na brak logicznych rozwiązań istniejącej sytuacji organy inspekcji sanitarnej i inspekcji pracy w trakcie prowadzenia czynności kontrolnych nie egzekwują wymogu posiadania odstępstwa na stosowania wyłącznie oświetlenia sztucznego. Dobitnym dowodem na taki stan rzeczy jest funkcjonowanie wielu galerii handlowych pomimo braku pozytywnych opinii Państwowej Inspekcji Pracy na stosowanie wyłącznie oświetlenia dziennego. Rozmowy przeprowadzone z użytkownikami lokali w nowo wybudowanych galeriach handlowych wykazały, że użytkownicy pomieszczeń handlowych nie wiedzą o problemie. Praktycznie we wszystkich odwiedzonych sklepach pracownicy w nich zatrudnieni pracę świadczyli w wymiarze od 6 do 12 godzin, a tym samym przebywając w pomieszczeniu posiadającym wyłącznie oświetlenie sztuczne ponad 4 godziny na dobę. Przedsiębiorcy w sposób logiczny wskazywali, że absurdem jest ograniczanie czasu pobytu w sklepie do 4 godzin z uwagi na brak okien. Ponadto stwierdzali, że nie wierzą w istnienie takiego ograniczenia z uwagi, że obiekt został wybudowany legalnie i posiada pozwolenie na użytkowanie. W każdym przypadku jednak okazywało się⁵, że w projekcie wpisywano, że pomieszczenia są pomieszczeniami posiadającym oświetlenie pośrednie⁶ (a tym samym wg projektanta nie jest wymagane odstępstwo) lub też wpisano, że pomieszczenia nie są pomieszczeniami na stały pobyt ludzi⁷. Zastosowanie tego prostego wybiegu pozwoliło projektantom na stworzenie dokumentacji projektowej, która przeszła pozytywną weryfikację i uzyskała pozwolenie na budowę. Umożliwiła także inwestorom na uzyskanie pozwolenia na użytkowanie.

4 . Wnioski

Aktualnie należy poważnie rozważyć, czy regulacja z połowy lat 60 XX wieku, a tym samym z zupełnie innej epoki gospodarczej, technicznej i technologicznej ma nadal rację bytu. Czy przesłanki jakie leżały za wprowadzeniem uzyskiwania zgody na odstępstwo od inspekcji pracy, inspekcji sanitarnej i straży pożarnej nadal

⁵/ Badanie przeprowadzono w 5 galeriach handlowych polski północnej.

⁶/ W 4 badanych przypadkach.

⁷/ W 1 badanym przypadku.

są aktualne? Jaka idea przyświeca za utrzymaniem konieczności uzyskania zgody na odstępstwo na stosowanie wyłącznie oświetlenia sztucznego?

Aktualnie obowiązek uzyskania odstępstwa związany jest z dwiema inspekcjami: inspekcją pracy i inspekcją sanitarną. Nie ma już obowiązku uzyskania odstępstwa ze strony straży pożarnej. Związane jest to z faktem rozwoju systemów oświetlenia awaryjnego i ewakuacyjnego. Dziś światło dzienne (lub nocne) nie determinuje warunków związanych z ewakuacją personelu. Okna straciły także funkcję oddymiania pomieszczenia w sytuacji pożaru. Tym samym konsultowanie kwestii oświetlenia naturalnego ze specjalistą z zakresu pożarnictwa utraciło swoje pierwotne znaczenie.

Podobna sytuacja nastąpiła także w przypadku bezpieczeństwa i higieny pracy. Sztuczne źródła światła z powodzeniem zapewniają parametry oświetlenia miejsc pracy określone w przepisach i normach. Praktycznie istnieje możliwość stworzenia takiego oświetlenia sztucznego, że nie tylko spełni parametry umożliwiające wykonywanie pracy lecz zapewni komfort pracy nie gorszy, a w niektórych przypadkach nawet lepszy niż oświetlenie słoneczne. Zupełnie z niezrozumiałych powodów przepis nadal pozostawia wymóg uzyskania zgody ze strony urzędników. Aktualnie trudno nawet określić jakimi kryteriami powinni kierować się urzędnicy w/w instytucji podczas rozpatrywania wniosku o odstępstwo, gdyż dawne kryteria przestały być aktualne. Należy bowiem pamiętać, że w latach 70 i 80 XX wieku podstawowym warunkiem jaki był wskazywany w trakcie wydawania odstępstwa była możliwość zapewnienia odpowiednich źródeł światła o parametrach zapewniających odpowiednie natężenie oświetlenia, jego równomierność, barwę ochronę przed zjawiskiem stroboskopowym, olśnieniem itd. Aktualnie inwestorzy i projektanci, bez ingerencji urzędników, zapewniają odpowiednie warunki oświetlenia sztucznego. Zobowiązuje ich do tego norma określająca zasady oświetlenia miejsc pracy [PN-EN 12464-1: 2012; Pawlak 2004]. Norma ta w 2003 roku zastąpiła stare normy z okresu PRL określające zasady oświetlenia światłem naturalnym i sztucznym pomieszczeń przeznaczonych na pobyt ludzi [PN-E-02033: 1984; PN-B-02380: 1971]. Aktualnie obowiązująca norma dotycząca oświetlenia stanowisk pracy wskazuje jedynie na parametry oświetlenia jakie muszą być zapewnione niezależnie od rodzaju i typu oświetlenia. W norma nie wskazuje na obowiązek stosowania oświetlenia naturalnego a jedynie wskazuje, że okna należy stosować w celu zapewnienia kontaktu wzrokowego z otoczeniem, co jest preferowane przez większość osób. Wręcz przeciwnie wskazuje, że podstawowym źródłem oświetlenia pomieszczeń pracy jest oświetlenie sztuczne, gdyż pozbawione jest takich niekorzystnych elementów jak zmienność natężenia oświetlenia w trakcie pór roku i dnia, spadek natężenia oświetlenia wraz ze wzrostem odległości stanowisk od okien, efekt olśnienia i odbić związanych ze zmienną intensywnością i kierunkiem padania światła.

Wydaje się, że jedynym logicznym rozwiązaniem istniejącej sytuacji powinna być nowelizacja rozporządzeń wskazujących na konieczność uzyskania odstępstwa na stosowanie wyłącznie oświetlenia sztucznego w pomieszczeniach stałej pracy, tj. rozporządzenia w sprawie warunków technicznych jakim powinny odpowiadać budynki oraz rozporządzenia w sprawie ogólnych przepisów bhp. We współczesnym świecie kwestia konieczności organizowania stałych stanowisk pracy w pomieszczeniach pozbawionych oświetlenia naturalnego nie powinna być uzależniona od decyzji urzędników a jedynie od przesłanek ekonomicznych i technicznych. Przedsiębiorca organizujący stanowiska pracy w pomieszczeniach z wyłącznie oświetleniem sztucznym powinien podejmować samodzielnie decyzję, czy godzi się na ponoszenie dodatkowych kosztów związanych z zapewnieniem odpowiednich standardów oświetlenia sztucznego wynikających z norm budowlanych.

Najprostszym rozwiązaniem byłoby skreślenie punktu 2 i 3 z § 58 rozporządzenia w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie oraz § 25 rozporządzenia w sprawie ogólnych przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy.

Rozwiązaniem chroniącym pracowników zatrudnionych w pomieszczeniach oświetlonych wyłącznie oświetleniem sztucznym mogłoby być stworzenia obowiązku zapewnienia pomieszczenia do odpoczynku posiadającego oświetlenie światłem dziennym. Dodatkową ochronę osób zatrudnionych w miejscach pozbawionych oświetlenia naturalnego mogłoby być wprowadzenie zakazu zatrudniania takich osób w wymiarze przekraczającym 8 godzin na dobę (podobnie jak to ma miejsce w przypadku osób zatrudnionych w warunkach przekroczenia dopuszczalnych wartości stężeń i natężeń czynników szkodliwych). Takie rozwiązanie byłoby zgodne ze standardami obowiązującymi w UE a także byłoby odpowiedzią na potrzeby społeczno – gospodarcze.

LITERATURA`

- Andrzejczak, D., Mikina, A., Rzeźniak, B. i Wajgner, M. D., 2010, *Podstawy działalności handlowej*, WSiP, Warszawa.
- Andrzejczak, D., Mikina, A., Rzeźnik, B. i Wajgner, M. D., 2010, *Organizacja sprzedaży*, WSiP, Warszawa.
- Antosiewicz, W. i Rzepiński, R., 2005, *Koncepcje oświetlenia obiektów handlowych*, Kwartalnik Klubu Światła, Issue 5, pp. 10-16.
- Grzonkowski, J., 1999, *Optymalne wykorzystanie światła dziennego w oświetleniu wnętrz*. Bezpieczeństwo Pracy, Nauka i Praktyka, 1, pp. 18-22.
- Herko, A., 2012, *Niżej za zgodą*. Inspektor Pracy, 8, p. 18.

- I OSK 2461/11 (2012) Anna Lech.
- II SA/Wa 1567/10 (2011) Eugeniusz Wasilewski.
- Minister Adm., Gosp. Ter. i Ochr. Środow., 1980, *Rozporządzenie Ministra Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska z dnia 3 lipca 1980 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki*. Warszawa: Dz.U. z 1980 r. Nr17, poz. 62, z późn. zm..
- Minister Bud., Przem. i Mat. Bud., 1966, *Zarządzenie Ministra Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych z dnia 29 czerwca 1966 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać obiekty budowlane budownictwa przemysłowego*. Warszawa: Dz. Bud. z 1966 r. Nr 10, poz. 44 i Dz. Bud z 1966 r. Nr 16.
- Minister Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych, 1966, *Rozporządzenie Ministra Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych z dnia 11 czerwca 1966 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać obiekty budowlane budownictwa powszechnego*. Warszawa: Dz.U. z 1966 r. Nr26, poz. 157.
- Minister Gosp. Przestrz. i Bud., 1995, *Rozporządzenie Ministra Gospodarki Przestrzennej i Budownictwa z dnia 14 grudnia 1994 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie*. Warszawa: Dz.U. 1995 r. Nr 10, poz. 46, z późn. zm..
- Minister Infrastruktury, 2002, *Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie*. Warszawa: Dz.U. 2002 r. Nr 75, poz. 690, z późn. zm.
- Minister Pracy i Opieki Społecznej i inni, 1946, *Rozporządzenie Ministrów: Pracy i Opieki Społecznej, Zdrowia, Przemysłu, Odbudowy, Administracji Publicznej oraz Ziem Odzyskanych z dnia 6 listopada 1946 r. wydane w porozumieniu z Ministrami: Obrony Narodowej, Skarbu, Sprawiedliwości, Oświaty, Rolnictwa i Reform Rolnych, Komunikacji, Pocht i Telegrafów, Leśnictwa oraz Apropowizacji i Handlu o ogólnych przepisach dotyczących bezpieczeństwa i higieny pracy*. Warszawa: Dz.U. 1946 nr 62 poz. 344.
- Minister Pracy i Polityki Socjalnej, 1997, *Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 26 września 1997 r. w sprawie ogólnych przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy*. Warszawa: Dz.U. z 1997 r. Nr 129, poz. 844, z późn. zm.
- Niezgoda, J., 2014, *Architektura wnętrz obiektów handlowych oświetlenie, kolor, proporcje* [Online] Available at: www.artdesign.pl/?t=artykuly/art5 [Data uzyskania dostępu: 2014].
- Oziemblewski, P., 2005, *Budowanie wnętrza światłem na przykładzie sklepu*. Kwartalnik Klubu Światła, Issue 5, pp. 6-8.
- Pawlak, A., 2004, *Oświetlenie miejsc pracy we wnętrzach, nowa norma oświetleniowa*. Bezpieczeństwo Pracy. Nauka i Praktyka, 10, pp. 6-10.
- PN-B-02380, 1971, *Oświetlenie wnętrz światłem dziennym*. Warszawa: PKN.
- PN-E-02033, 1984, *Oświetlenie wnętrz światłem elektrycznym*. Warszawa: PKN.
- PN-EN 12464-1, 2012, *Światło i oświetlenie - Oświetlenie miejsc pracy - Część 1: Miejsca pracy we wnętrzach*. Warszawa: PKN.
- Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego, 2013, *Informacja o działalności sądów administracyjnych w 2012 roku*. Warszawa: druk sejmowy nr 1301.

- Przewodniczący Komitetu Bud., Urban. i Archit., 1961, *Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu Budownictwa, Urbanistyki i Architektury z dnia 21 lipca 1961 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać obiekty budowlane budownictwa powszechnego*. Warszawa: Dz.U. z 1961 r. Nr 38, poz. 196, z późn. zm.
- Sejm, 1994, *Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane*. Warszawa: Dz.U. z 1994 r. Nr 89, poz. 414.
- Smoliński, D., 2012, *Zamiast słońca*. Inspektor Pracy, 1, p. 18.
- Smoliński, D., 2014, *Wpływ środowiska pracy na warunki pracy pracowników zatrudnionych w sklepach zlokalizowanych w galeriach handlowych*. W: J. Charytonowicz, red. *Wybrane kierunki badań ergonomicznych*. Wrocław: PTerg Oddział we Wrocławiu, pp. 173-183.
- Weiss, K. D., 2010, *Filozofia pracy i praktyka projektowa 2000-2010*. RKW Architektura+Urbanistica, p. 8.

Summary

THE LEGAL ASPECT OF ILLUMINATION OF COMMERCIAL PREMISES EXCLUSIVELY WITH ARTIFICIAL LIGHT

In the paper, an attempt is made to confront the legal requirements related to illumination of the work rooms with pragmatics of design and use of such premises. In the first part of the article a historical analysis was made of regulations related to illumination of work rooms. Consequently, it was checked whether with the current legal status it would be possible to organize commercial rooms in the part of the premises without natural illumination. To do this, reference was made to the pragmatics of application of the legal regulations and jurisdiction of courts of administration considering the cases related to possibility of illumination of the rooms exclusively with artificial illumination. The analysis above allowed for unequivocal ascertainment that with the current legal status it is impossible to organize permanent work stands in commercial premises deprived of natural illumination. At the same time it was found that in spite of limitations concerning location of the rooms of permanent labor deprived of natural illumination – such rooms were situated in the space where illumination was realized exclusively by artificial illumination. At the same time authorities supervising labor conditions, in spite of the lack of formal consent for any deviations from natural illumination do not undertake radical activities in order to execute the prohibition of use of commercial premises in which the labor is pursued exclusively with artificial illumination. Based on the approach of the authorities of inspection and supervision of labor conditions, it seems that execution of the regulations related to the requirement of provisions of natural illumination would be in contradiction to generally understood economic and social interest. The existing legal status ordering absolute provisions of natural illumination in commercial premises should be evaluated as archaic - disregarding technological progress and changes in development of commercial space. Therefore, the article includes proposals of legislative amendments which should

take place in order to adapt legal regulations to current architectural trends in the field of design of commercial space, at the same time providing safe and hygienic conditions for the employed staff.